

K Z O M U N I A K Ń A T
B A D A Ń

Warszawa, czerwiec 2013

www.cbos.pl ● sekretariat@cbos.pl

BS/73/2013

**CZY WARTO BYŁO ZMIENIAĆ USTRÓJ?
SPOŁECZNA OCENA PRZEMIAN
PO 1989 ROKU**

Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku 11 stycznia 2013 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Żurawia 4a, 00-503 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

- ▶ Większość Polaków nigdy nie zważyła w sens transformacji. Obecnie stosunek do przemian ustrojowych jest mniej entuzjastyczny niż przed trzema laty i zbliżony do notowanego na ich początku i w latach 2001–2003, jednak nadal przeważa pogląd, że w 1989 roku warto było zmieniać ustrój (59%).
- ▶ Oceny społecznych skutków transformacji są podzielone, jednak największą grupę (37%) stanowią badani, według których zmiany, jakie zaszły w Polsce po 1989 roku, przyniosły ludziom więcej korzyści niż strat.
- ▶ Znaczna część społeczeństwa (52%) uważa, że transformacja ustrojowa i jej skutki nie wpłynęły na ich życie i życie ich rodzin. Do beneficjentów przemian zalicza się obecnie mniej niż jedna czwarta badanych (23%), natomiast niemal co piąty (18%) uważa, że on i jego rodzina na przemianach stracili.
- ▶ Respondenci w większości (60%) są zgodni, że koszty zmian były duże, a wielu uważa nawet, że były zbyt duże (27%).
- ▶ Wśród Polaków przeważa poczucie niewykorzystania historycznych szans, które niosła transformacja – badani w większości (59%) wyrażają przekonanie, że można było osiągnąć więcej.

Tuż po dwudziestej czwartej rocznicy zakończenia obrad Okrągłego Stołu, a przed rocznicą wyborów, w wyniku których kraj nasz stał się pierwszym państwem bloku wschodniego, gdzie przedstawiciele opozycji demokratycznej uzyskali realny wpływ na sprawowanie władzy, przeprowadziliśmy badanie¹, w którym zapytaliśmy o ocenę przemian zapoczątkowanych w 1989 roku.

SPOŁECZNY BILANS KORZYŚCI I STRAT

Oceny społecznych skutków transformacji są podzielone. Największą grupę (37%) stanowią badani, według których zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku 1989, przyniosły ludziom więcej korzyści niż strat. Głosów takich jest jednak znacznie mniej (spadek o 19 punktów) niż w rekordowym ze względu na pozytywny stosunek do transformacji roku 2009. O pogorszeniu się społecznej oceny przemian świadczy i to, że obecnie (inaczej niż w roku 2009) ponad jedna czwarta Polaków uważa, iż transformacja przyniosła ludziom w Polsce więcej strat niż korzyści (28%, wzrost o 16 punktów w stosunku do roku 2009). W porównaniu z rokiem 2009 nieco więcej osób nie potrafiło ocenić skutków przemian (10%, wzrost o 4 punkty), natomiast praktycznie nie zmieniła się liczba respondentów, którzy zauważają tyle samo korzyści, co strat (25%, spadek o 1 punkt). Obecne wyniki są też gorsze od notowanych przed trzema laty, kiedy zaznaczył się już trend spadkowy, ale nadal lepsze niż w ciągu pierwszych 15 lat od Okrągłego Stołu.

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (276) przeprowadzono w dniach 9–15 maja 2013 roku na liczącej 1101 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

RYS. 1. CZY ZMIANY, JAKIE ZASZŁY W POLSCE OD ROKU 1989, PRZYNIOSŁY LUDZIOM WIĘCEJ KORZYŚCI CZY STRAT?

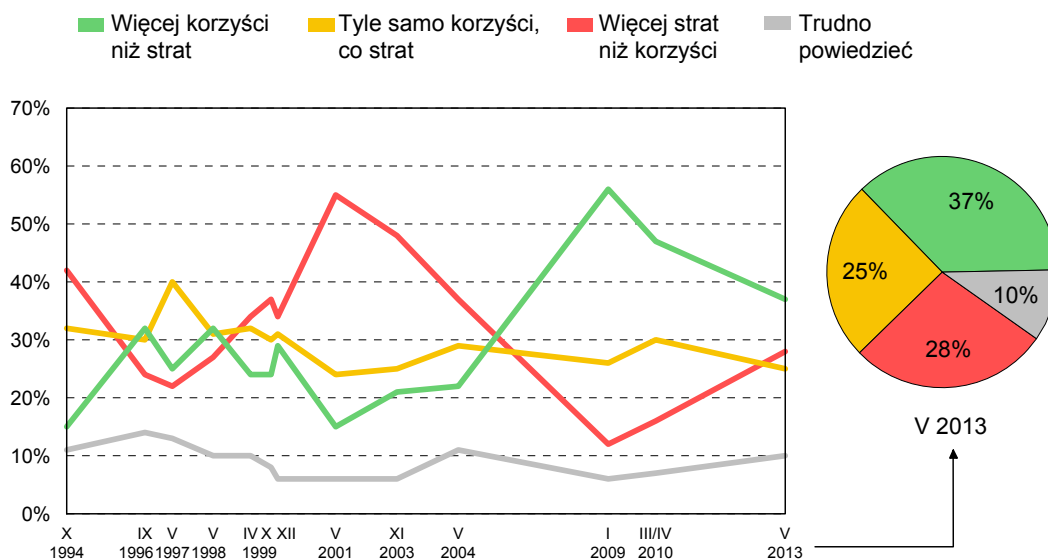

Tabela 1

Czy zmiany zachodzące w Polsce od roku 1989 przyniosły ludziom więcej korzyści czy strat?	Wskazania respondentów według terminów badań												
	X 1994	IX 1996	V 1997	V 1998	IV 1999	X 1999	XII 1999	V 2001	XI 2003	V 2004	I 2009	III/IV 2010	V 2013
	w procentach												
Więcej korzyści niż strat	15	32	25	32	24	24	29	15	21	22	56	47	37
Tyle samo korzyści, co strat	32	30	40	31	32	30	31	24	25	29	26	30	25
Więcej strat niż korzyści	42	24	22	27	34	37	34	55	48	37	12	16	28
Trudno powiedzieć	11	14	13	10	10	8	6	6	6	11	6	7	10

Warto przypomnieć, że pięć lat po transformacji ustrojowej największa grupa społeczeństwa uważała, że zachodzące zmiany przyniosły Polakom więcej strat niż korzyści. Tylko mniej niż co siódmy ankietowany dostrzegał więcej pozytywnych efektów niż strat. W odczuciach społecznych Polska jawiła się wówczas jako kraj gorszy do życia niż PRL. Warto jednak dodać, że choć w 1994 roku ustrój socjalistyczny oceniany był lepiej, to opinie

na jego temat były mocno podzielone². W ciągu kolejnych pięciu lat transformacji poglądy Polaków na skutki przemian ulegały wyraźnym zmianom. O ile w 1994 roku przewagę strat nad zyskami dostrzegało prawie trzykrotnie więcej badanych, niż widziało przede wszystkim korzyści, o tyle w następnych latach liczba respondentów dostrzegających w przemianach ustrojowych głównie korzyści szybko wzrastała i w latach 1996 i 1998 stanowili oni jedną trzecią ogółu. Jednak w roku 1999 trend ten się odwrócił i w efekcie, również po dziesięciu latach od rozpoczęcia przemian, ich bilans okazał się negatywny. Po 10 latach transformacji Polacy postrzegali jej społeczne skutki lepiej niż Węgrzy, ale nieco gorzej niż Czesi³. Szczególnie krytyczne były oceny formułowane w latach 2001–2003. Spektakularny przyrost opinii pozytywnych nastąpił dopiero w styczniu 2009 roku, kiedy to ponad połowa respondentów dostrzegała przewagę zysków nad stratami. Jak pokazały jednak wyniki kolejnych badań nie był on trwały.

Analizy wielozmiennowe⁴ wykazały, że ocenę skutków transformacji w Polsce najsilniej różnicuje przekonanie o ich wpływie na sytuację samego respondenta i jego rodziny. Badani zaliczający siebie i swoją rodzinę do beneficjentów zmian w zdecydowanej większości uważają, że wszystkim ludziom przyniosły one więcej korzyści niż strat, natomiast ci, którzy postrzegają się jako ofiary przemian, w większości uważają, że negatywne skutki przeważają w odniesieniu do wszystkich Polaków.

Tabela 2

Czy zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku '89 przyniosły ludziom więcej korzyści czy strat?	Słyszy się różne opinie o skutkach zmian w naszym kraju. Gdyby Pan(i) miał(a) określić sytuację swoją i swojej rodziny, to czy zaliczył(a)by Pan(i) siebie:			
	do tych, którzy zyskali na zmianach	do tych, którzy stracili na zmianach	do tych, którzy ani nie zyskali, ani nie stracili	Trudno powiedzieć
	w procentach			
Więcej korzyści niż strat	77	11	30	22
Tyle samo korzyści, co strat	15	23	33	12
Więcej strat niż korzyści	6	60	28	18
Trudno powiedzieć	1	6	10	48

Spośród zmiennych społeczno-demograficznych poglądy w tej kwestii najbardziej różnicuje poziom wykształcenia badanych. Ponad połowa osób z wyższym wykształceniem (59%) ocenia, iż transformacja przyniosła ludziom w Polsce więcej korzyści niż strat.

² Zob. komunikat CBOS „Życie w Polsce wczoraj, dziś i jutro”, maj 1995 (oprac. K. Pankowski).

³ Zob. komunikat CBOS „Czy warto było zmieniać ustrój - opinie Czechów, Węgrów i Polaków”, listopad 1999 (oprac. K. Pankowski).

⁴ Wykorzystano moduł *IBM SPSS Decision Trees*.

Dostrzegający w skutkach przemian więcej korzyści stanowią również najliczniejszą grupę wśród osób z wykształceniem średnim (42%), jednak znacząca jest w tej kategorii także liczba ocen negatywnych (24%) i ambiwalentnych (27%). Najbardziej krytyczne wobec społecznych skutków przemian są osoby z wykształceniem podstawowym, spośród których ponad dwie piąte (43%) wyraża przekonanie, że przyniosły one ludziom więcej strat niż korzyści, o połowę mniej (21%) dostrzega więcej korzyści i niemal tyle samo (20%) uważa bilans strat i korzyści za wyrównany. Nieco mniej krytyczni są respondenci z wykształceniem zasadniczym zawodowym, jednak również oni częściej dostrzegają straty (34%) niż korzyści (26%).

Opinie o bilansie strat i korzyści wiążą się także z poziomem dochodów *per capita* w gospodarstwach domowych oraz subiektywną oceną własnych warunków materialnych – im są one wyższe tym więcej pozytywnych ocen skutków transformacji (zob. tabele aneksowe). Pogląd, że zmiana ustroju przyniosła ludziom więcej korzyści przeważa także wśród przedstawicieli kadry kierowniczej i specjalistów z wyższym wykształceniem, techników i specjalistów średniego szczebla oraz wśród prowadzących działalność gospodarczą na własny rachunek. Straty szczególnie często dostrzegają natomiast bezrobotni, renciści oraz robotnicy niewykwalifikowani.

Společne skutki przemian minionego dwudziestolecia lepiej postrzegają respondenci o poglądach prawicowych (50% wskazań „więcej korzyści niż strat”, a 22% „więcej strat”) niż lewicowych (odpowiednio: 41% i 30%).

Ponadto warto zaznaczyć, że opisane społeczno-demograficzne zróżnicowanie opinii Polaków w kwestii społecznych skutków transformacji utrzymuje się praktycznie od jej początku.

Przeprowadzone analizy statystyczne wykazały również, iż postrzeganie skutków przemian związane jest z wiekiem badanych. Można wyróżnić pięć grup wiekowych, w których różnice ocen są istotne. Pozytywną oceną skutków przemian wyróżnia się pokolenie, które w 1989 roku było u progu dorosłości lub na początku kariery zawodowej, czyli urodzeni w latach 1956–1977. Zastrzeżenia co do skutków zmian najczęściej mają osoby starsze, natomiast najmłodsi badani najczęściej oceniają je pozytywnie, jednak nierzadko też nie potrafią ocenić skutków przemian (dotyczy to szczególnie osób urodzonych już w wolnej Polsce).

Tabela 3

Czy zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku '89 przyniosły ludziom więcej korzyści czy strat?	Urodzeni:				
	do 1940 roku	w latach 1941 – 1958	w latach 1959–1977	w latach 1978–1989	w latach 1990–1995
	w procentach				
Więcej korzyści niż strat	23	31	46	37	33
Tyle samo korzyści, co strat	25	28	24	28	17
Więcej strat niż korzyści	38	34	26	21	25
Trudno powiedzieć	14	6	4	14	26

BENEFICJENCI I „OFIARY” PRZEMIAN

Jak już wspomniano, społeczne skutki przemian zachodzących w Polsce od roku 1989 oceniane są przez pryzmat indywidualnych doświadczeń. Znacząca część społeczeństwa (52%) uważa, że transformacja w żaden sposób nie wpłynęła na ich życie i życie ich rodzin. Do beneficjentów przemian zalicza się obecnie mniej niż jedna czwarta badanych (23%), natomiast niemal co piąty (18%) uważa, że on i jego rodzina na przemianach stracili. Warto podkreślić, iż nawet w 2009 roku, kiedy odnotowaliśmy najlepsze społeczne oceny skutków transformacji, tylko niespełna jedna trzecia Polaków (30%) skłonna była przyznać, że należy do tych, którzy zyskali na zmianach. Obecnie jednak częściej niż pod koniec lat dziewięćdziesiątych Polacy zaliczają się do beneficjentów przemian, a rzadziej uważają, że na nich stracili.

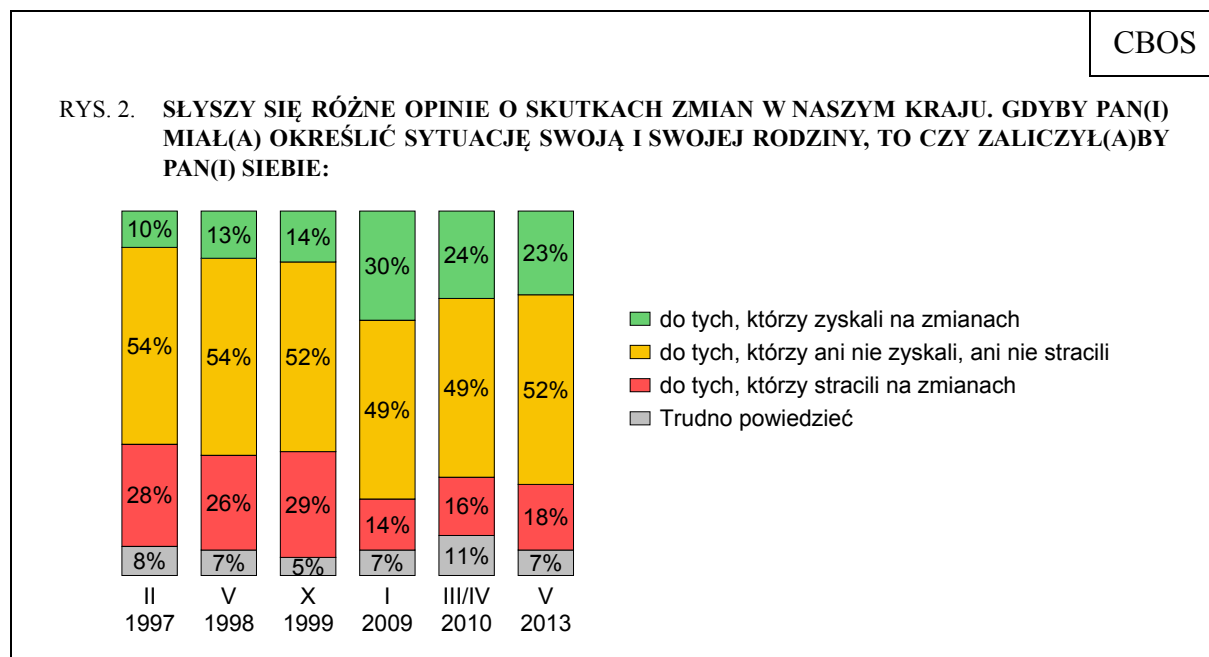
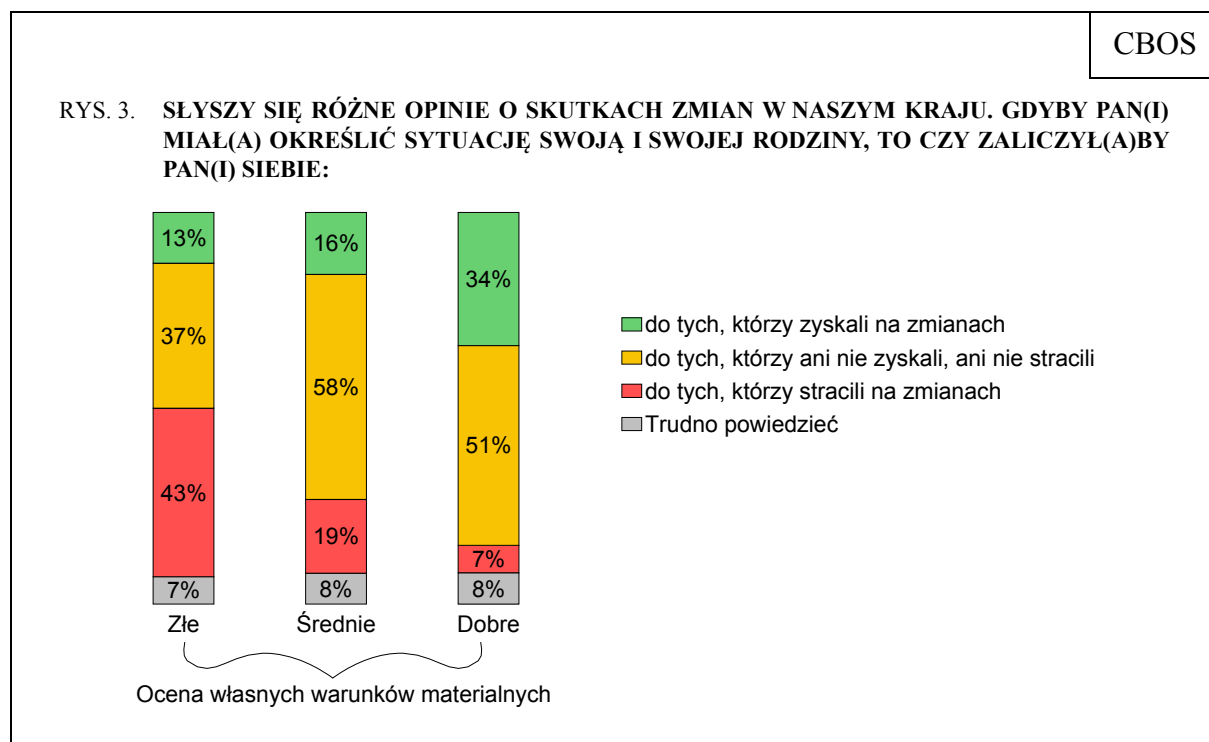

Tabela 4

Słyszysz się różne opinie o skutkach zmian w naszym kraju. Gdyby Pan(i) miał(a) określić sytuację swoją i swojej rodziny , to czy zaliczył(a)by Pan(i) siebie:	Wskazania respondentów według terminów badań					
	II 1997	V 1998	X 1999	I 2009	III/IV 2010	V 2013
	w procentach					
– do tych, którzy zyskali na zmianach	10	13	14	30	24	23
– do tych, którzy ani nie zyskali, ani nie stracili	54	54	52	49	49	52
– do tych, którzy stracili na zmianach	28	26	29	14	16	18
Trudno powiedzieć	8	7	5	7	11	7

Analizy wielozmiennowe⁵ wykazały, że postrzeganie skutków przemian w wymiarze osobistym uzależnione jest przede wszystkim od obecnej sytuacji materialnej gospodarstw domowych, jednak nawet wśród badanych, którzy oceniają, że żyje im się dobrze, tylko co trzeci zalicza się do tych, którzy zyskali na zmianach, a ponad połowa twierdzi, że ani nie zyskała, ani nie straciła. Ponad dwie piąte spośród żyjących w złych warunkach uważa, że na transformacji stracili, mniejsza grupa zalicza się do tych, którzy ani nie zyskali, ani nie stracili, a zdecydowana mniejszość do tych, którzy skorzystali. Wśród oceniających swoje warunki materialne jako średnie większość uważa, że na zmianach w naszym kraju ani nie zyskali, ani nie stracili.

⁵ Wykorzystano moduł *IBM SPSS Decision Trees*.

Do beneficjentów zmian w większości zaliczają się osoby zajmujące stanowiska kierownicze, specjaliści z wyższym wykształceniem oraz pracownicy średniego szczebla i technicy. Ponadprzeciętnie często wśród tych, którzy skorzystali na transformacji lokują się też osoby prowadzące własną działalność gospodarczą. Postrzeganiu siebie jako beneficjenta przemian ustrojowych sprzyja także wyższe wykształcenie. Za ofiary zmian uważają się najczęściej bezrobotni, a także osoby o najniższych dochodach *per capita* i źle oceniające warunki materialne swoich gospodarstw domowych (zob. tabele aneksowe).

Analizy statystyczne wykazały również, że na postrzeganie siebie jako beneficjenta lub ofiarę transformacji wpływa też wiek badanych. Do grupy tych, którzy skorzystali na zmianach zaliczają się najczęściej urodzeni w latach 1959–1989, a zatem osoby, które urodziły się jeszcze w PRL, ale w momencie transformacji nie miały więcej niż 30 lat, a w szczególności ci, którzy w 1989 roku byli jeszcze dziećmi. Wśród starszych badanych dominuje przekonanie, że oni i ich rodziny na zmianach w naszym kraju ani nie zyskali, ani nie stracili, a ponadto – szczególnie wśród ówczesnych trzydziesto-czterdziestolatków – nad beneficjentami transformacji liczebnie przeważają ci, którzy zaliczają się do jej ofiar. Warto też zwrócić uwagę, że co piąty dorosły Polak urodzony po 1989 roku nie potrafi ocenić skutków transformacji dla swojej rodziny.

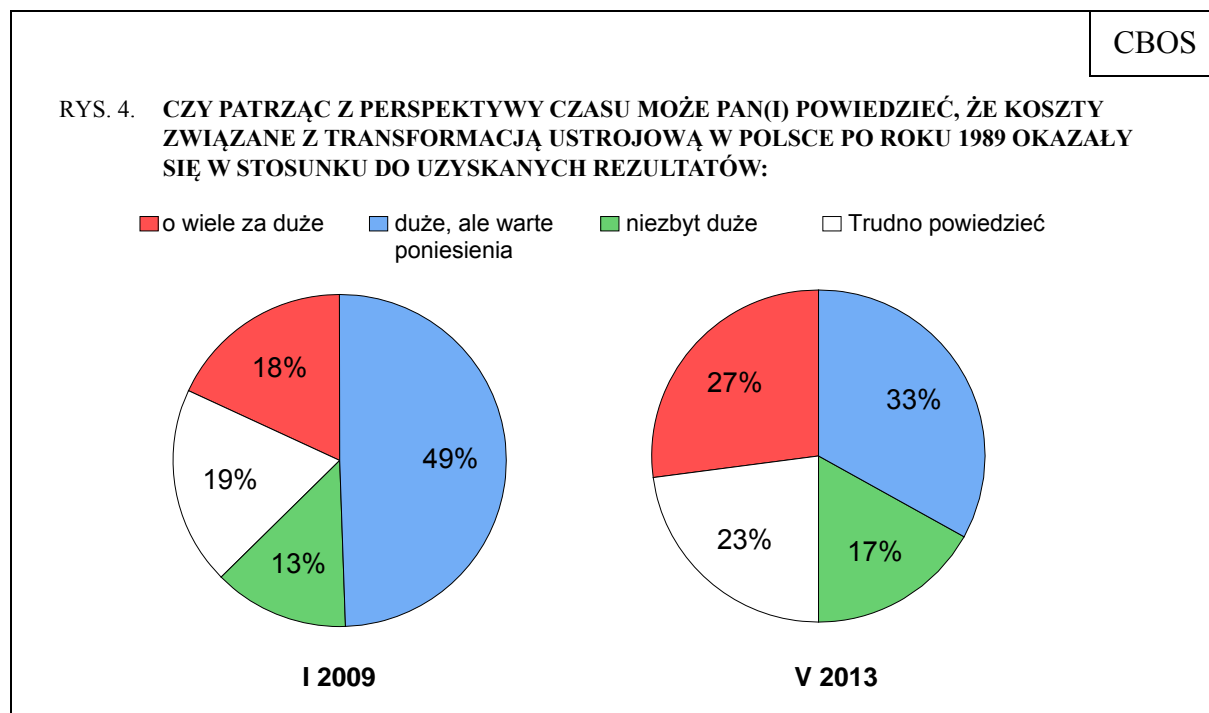
Tabela 5

Słyszysz różne opinie o skutkach zmian w naszym kraju. Gdyby Pan(i) miał(a) określić sytuację swoją i swojej rodziny , to czy zaliczył(a)by Pan(i) siebie:	Urodzeni:				
	do 1948 roku	w latach 1947–1958	w latach 1959–1971	w latach 1972–1989	w latach 1990–1995
	w procentach				
– do tych, którzy zyskali na zmianach	14	15	27	29	18
– do tych, którzy ani nie zyskali, ani nie stracili	61	59	44	49	49
– do tych, którzy stracili na zmianach	16	23	24	14	13
Trudno powiedzieć	9	2	5	8	20

OCENA KOSZTÓW PRZEMIAN

Ponieważ społeczny bilans transformacji wypada niezbyt korzystnie, warto przyjrzeć się, jak Polacy postrzegają jej koszty. Respondenci w większości (60%) są zgodni, że koszty zmian były duże, a wielu uważa nawet, że zbyt duże (27%). Opinie takie dominowały nawet w 2009 roku, kiedy generalnie stosunek Polaków do przemian był najlepszy od 1989 roku.

Wtedy jednak niemal połowa badanych uważała, że warto je było ponieść, natomiast obecnie Polacy są bardziej sceptyczni.

Tak jak w 2009 roku o tym, że koszty związane z przemianami ustrojowymi były o wiele za duże w stosunku do uzyskanych rezultatów, najczęściej przekonani są bezrobotni (41%). Częściej niż inni wskazują na to także osoby źle oceniające warunki materialne swoich gospodarstw domowych (38%). Warto też zauważyć, że zarówno wśród bezrobotnych, jak i wśród osób żyjących w złych warunkach opinia, że koszty transformacji były o wiele za duże, wyrażana jest znacznie częściej niż pogląd, że były one duże, ale warte poniesienia. O tym, że koszty były wysokie, ale warto było je ponieść, przekonana jest większość osób z wyższym wykształceniem, kadra kierownicza, specjaliści wyższego i średniego szczebla oraz technicy (zob. tabele aneksowe).

Analizy statystyczne wykazały, że również opinie o kosztach transformacji związane są z wiekiem badanych. Można wyróżnić trzy grupy wiekowe, których oceny różnią się istotnie. Pogląd, że koszty przemian w stosunku do uzyskanych rezultatów były duże, ale mimo to warto było je ponieść najczęściej wyrażają osoby, które w 1989 nie przekroczyły 30 roku życia. Przekonanie, że koszty transformacji były o wiele za duże, najczęściej wyrażają osoby starsze, natomiast najmłodsi zazwyczaj nie potrafią ocenić kosztów transformacji.

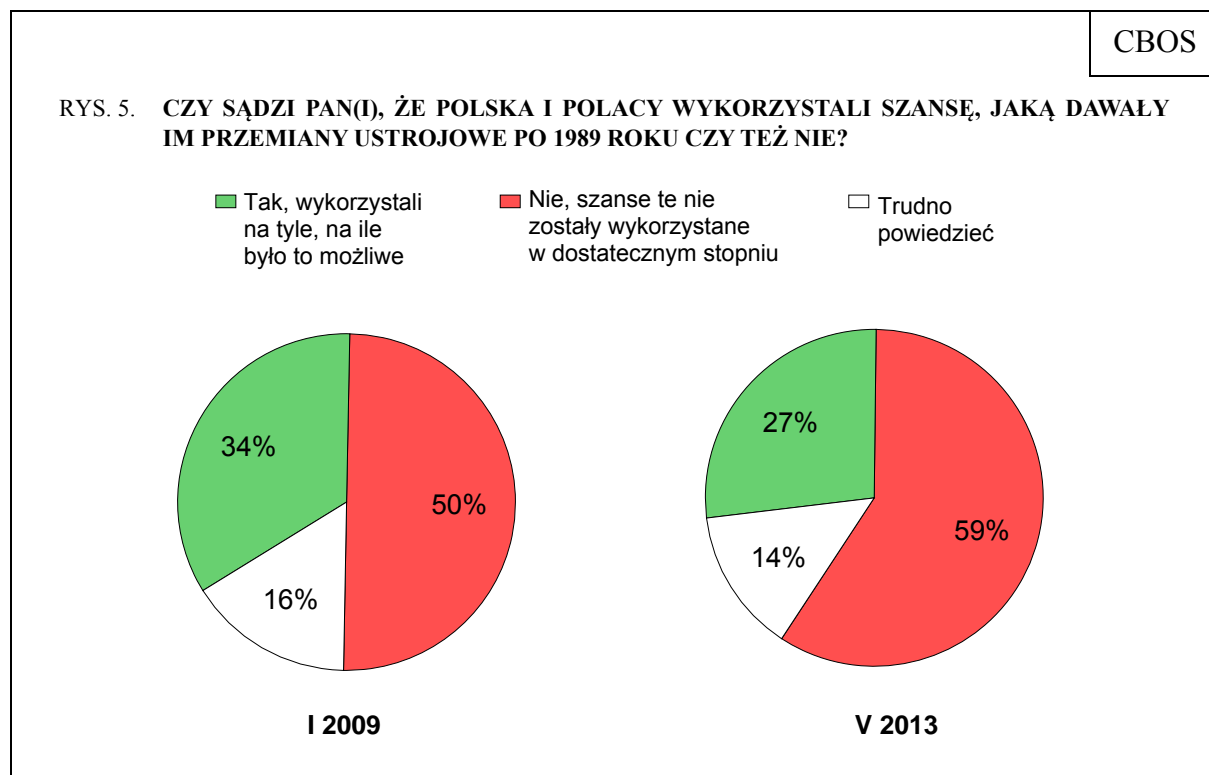
Tabela 6

Czy patrząc z perspektywy czasu, może Pan(i) powiedzieć, że koszty związane z transformacją ustrojową w Polsce po roku 1989 okazały się w stosunku do uzyskanych rezultatów:	Urodzeni:		
	do 1958 roku	w latach 1959–1977	w latach 1978–1995
	w procentach		
– o wiele za duże	37	26	19
– duże, ale warto ponieśienia	26	41	31
– niezbyt duże	18	16	18
Trudno powiedzieć	20	16	33

CZY WYKORZYSTALIŚMY HISTORYCZNE SZANSE?

Oceny transformacji mogą być także dokonywane z punktu widzenia wykorzystania szans, które ze sobą niosła. Obecnie przeważa przekonanie (59%), że można było osiągnąć więcej – że szansa, jaką dawały przemiany ustrojowe, nie została w dostatecznym stopniu wykorzystana. Oceny te są znacznie bardziej krytyczne niż odnotowane w 2009 roku.

Poczucie niewykorzystania historycznych szans dominuje we wszystkich analizowanych grupach społecznych, choć warto zauważyć, że najczęściej wyrażają je osoby bezrobotne (zob. tabele aneksowe).

Przeprowadzone analizy statystyczne⁶ wykazały, że na ocenę wykorzystania historycznej szansy, jaką dawała zmiana ustroju, wpływa przede wszystkim wiek badanych. Można wyróżnić trzy grupy wiekowe, których oceny różnią się istotnie. Poczucie niewykorzystanych szans jest najsilniejsze wśród osób, które urodziły się w latach 1954–1977, ale badani z tej grupy mają jednocześnie najbardziej wyrobione opinie w tej kwestii. Ponadto oceny dzisiejszych 36–59-latków różnicuje ich obecna sytuacja materialna – znacząco mniej krytyczni są ci, którzy żyją w dobrych warunkach materialnych niż ci, którzy oceniają warunki materialne swoich gospodarstw domowych jako przeciętne lub złe.

W najmłodszej z wyróżnionych grup zaznacza się natomiast podział ze względu na poziom wykształcenia – niemal jedna trzecia 18-35-latków z wykształceniem podstawowym i zasadniczym zawodowym nie potrafi odpowiedzieć na powyższe pytanie, a pozostali są w swych ocenach mocno podzieleni, natomiast wśród tych, którzy mają wykształcenie wyższe lub średnie rozkład opinii jest podobny do rozkładu w całej badanej populacji.

Najstarsza grupa, czyli urodzeni przed 1954 rokiem, jest w swych opiniach zbliżona do przeciętnej, warto jednak zauważyć, że za dość wysoki odsetek odpowiedzi „trudno powiedzieć” odpowiadają w tej grupie przede wszystkim osoby z wykształceniem podstawowym, z których niemal co trzecia nie potrafi zająć stanowiska.

Tabela 7

Czy sądzi Pan(i), że Polska i Polacy wykorzystali szansę, jaką dawały im przemiany ustrojowe po 1989 roku czy też nie?	Urodzeni:		
	do 1953 roku	w latach 1954–1977	w latach 1978–1995
	w procentach		
Tak, wykorzystali na tyle, na ile było to możliwe	22	28	29
Nie, szanse te nie zostały wykorzystane w dostatecznym stopniu	60	66	51
Trudno powiedzieć	18	6	20

SPOŁECZNA AKCEPTACJA PRZEMIAN

W marcu 1994 roku, czyli pięć lat po Okrągłym Stole i wyborach z 4 czerwca 1989 roku, mimo że wielu Polaków miało poczucie marginalizacji, pozbawienia możliwości decydowania o własnym losie, akceptacja przemian była bardzo wysoka. Jediną grupą społeczną, która wtedy najczęściej wyrażała przekonanie, że nie warto było zmieniać ustroju,

⁶ Wykorzystano moduł *IBM SPSS Decision Trees*.

okazały się osoby o najniższych dochodach⁷. Po dziesięciu latach od rozpoczęcia transformacji Polacy akceptowali zmiany znacznie częściej niż Węgrzy, a nawet Czesi⁸, którzy mniej odczuwali negatywne skutki przemian. Mimo pogorszenia się ocen transformacji w latach 2001–2003, akceptacja dla przemian ustrojowych w Polsce nigdy nie spadła poniżej 56%, a w najlepszych latach 2009–2010 sięgała 82–83%.

Obecnie stosunek do transformacji jest mniej entuzjastyczny niż przed trzema laty i zbliżony do poziomu notowanego na jej początku i w latach 2001–2003, jednak większość (59%) nadal uważa, że w 1989 roku warto było zmieniać ustrój. Niechęć do transformacji wyraża obecnie co czwarty Polak (25%), a co szósty (16%) nie potrafi ocenić, czy warto było zmieniać ustrój.

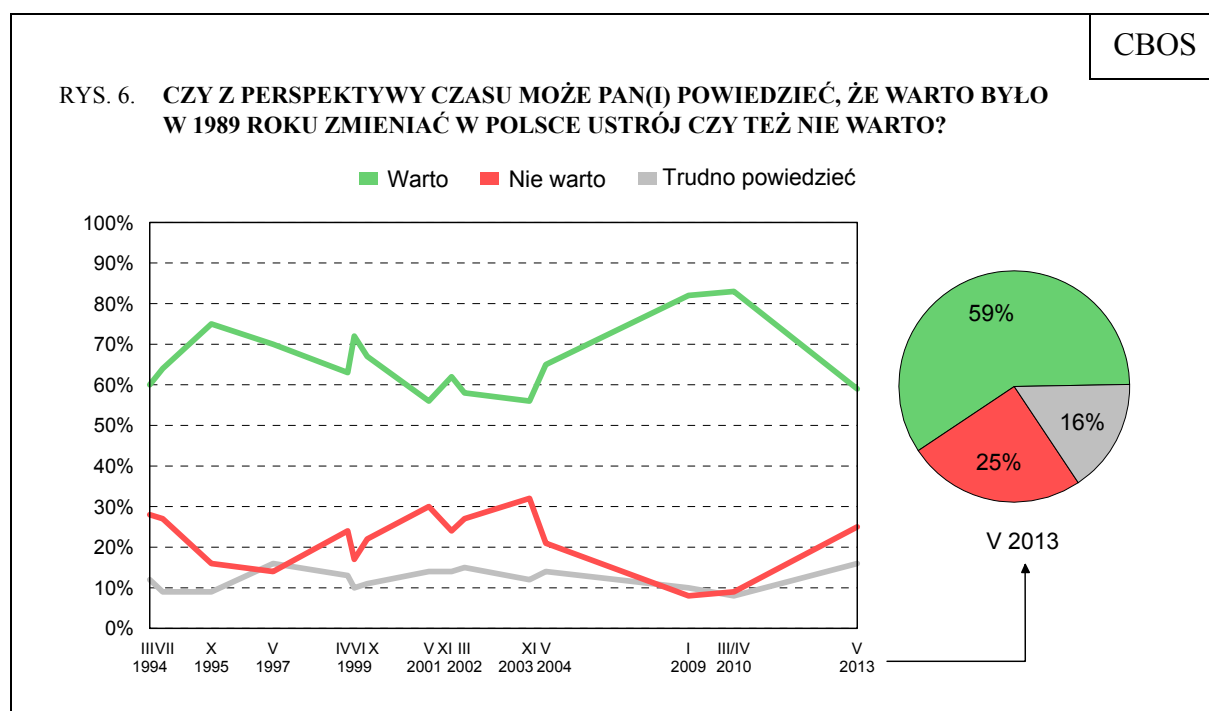

Tabela 8

Czy z perspektywy czasu może Pan(i) powiedzieć, że warto było w 1989 roku zmieniać w Polsce ustrój czy też nie warto?	Wskazania respondentów według terminów badań														
	III '94	VII '94	X '95	V '97	IV '99	VI '99	X '99	V '01	XI '01	III '02	XI '03	V '04	I '09	III/IV '10	V '13
	w procentach														
Warto	60	64	75	70	63	72	67	56	62	58	56	65	82	83	59
Nie warto	29	27	16	14	24	17	22	30	24	27	32	21	8	9	25
Trudno powiedzieć	11	9	9	16	13	10	11	14	14	15	12	14	10	8	16

⁷ Zob. komunikat CBOS „Konflikty «stare» czy «nowe»?”, maj 1994 (oprac. M. Głowacki).

⁸ Op. cit

Analizy wielozmiennowe⁹ wykazały, iż stosunek do transformacji ustrojowej determinuje przede wszystkim przekonanie o jej społecznych skutkach. Niemal wszyscy badani, którzy są zdania, iż bilans zmian zachodzących w Polsce jest dla przeciętnych ludzi korzystny, popierają podjętą w 1989 roku decyzję. Również ci, którzy uważają, że transformacja przyniosła ludziom tyle samo korzyści, co strat, w większości twierdzą, że warto było ją przeprowadzić. Natomiast negatywnie do zmiany ustroju są w większości nastawieni ci, którzy widzą w niej więcej skutków negatywnych niż pozytywnych.

Tabela 9

Czy z perspektywy czasu może Pan(i) powiedzieć, że warto czy też nie warto było w 1989 roku zmieniać w Polsce ustrój?	Czy zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku '89 przyniosły ludziom więcej korzyści czy strat?			
	Więcej korzyści niż strat	Tyle samo korzyści, co strat	Więcej strat niż korzyści	Trudno powiedzieć
	w procentach			
Warto	93	64	21	29
Nie warto	4	22	63	8
Trudno powiedzieć	3	14	16	63

Spośród zmiennych społeczno-demograficznych stosunek do transformacji najbardziej różnicuje poziom wykształcenia respondentów – im jest on wyższy, tym wyższe poparcie dla przemian. Wśród badanych z wyższym wykształceniem ponad cztery piąte uważa, że warto było zmieniać ustrój, natomiast wśród osób z wykształceniem podstawowym opinie są podzielone.

W przeważającej większości akceptują zmiany ci, którym – ogólnie rzecz biorąc – dobrze się żyje, czyli zajmujący wysokie stanowiska, prowadzący własną działalność gospodarczą oraz ludzie zamożni, natomiast podzieleni w swoich opiniach są badani, którzy z różnych powodów mogą czuć się wykluczeni, czyli przede wszystkim: bezrobotni, ale także osoby niezamożne (zob. tabele aneksowe).

Stosunek do transformacji zależy też od wieku badanych. Najbardziej wyrobione opinie w tej kwestii mają osoby urodzone w latach 1947–1971. Największymi entuzjastami zmiany ustrojowej są ludzie młodzi, którzy pamiętają PRL, ale w 1989 roku nie byli jeszcze dorośli, natomiast wśród najmłodszych, urodzonych w latach 1978–1995, znaczący odsetek nie potrafi zająć w tej sprawie stanowiska.

⁹ Wykorzystano moduł *IBM SPSS Decision Trees*.

Tabela 10

Czy z perspektywy czasu może Pan(i) powiedzieć, że warto czy też nie warto było w 1989 roku, zmieniać w Polsce ustrój?	Urodzeni:			
	do 1948 roku	w latach 1947–1971	w latach 1972–1977	w latach 1978–1995
	w procentach			
Warto	54	63	70	54
Nie warto	29	31	16	19
Trudno powiedzieć	17	6	13	27

Ocena przemian po 1989 roku w każdym momencie czasowym zakotwiczona była w aktualnych nastrojach społecznych. Skutki przemian najgorzej oceniano pięć lat po Okrągłym Stole oraz w latach 2001–2003. Również obecnie oceny te nie są zbyt entuzjastyczne. Transformacja i jej skutki najlepiej oceniane były natomiast w 2009 roku, czyli dwadzieścia lat po jej rozpoczęciu.

Korzyści z transformacji postrzegane są przez pryzmat osobistej sytuacji respondentów. Można powiedzieć, że klasą poprzedniego ustroju, że byt określa świadomość¹⁰: akceptują zmiany ci, którym – ogólnie rzecz biorąc – dobrze się żyje (zajmują wysokie stanowiska, są dobrze wykształceni, zamożni oraz prowadzą własną działalność gospodarczą), wątpliwości mają natomiast osoby, które z różnych powodów mogą czuć się wykluczone (przede wszystkim: bezrobotni, niezamożni, słabo wykształceni).

Pozytywnym stosunkiem do przemian wyróżnia się pokolenie, które w 1989 roku było u progu dorosłości lub na początku kariery zawodowej, choć oni też najczęściej twierdzą, że szanse, jakie dawały Polsce i Polakom przemiany ustrojowe, nie zostały dostatecznie wykorzystane. Zastrzeżenia co do kosztów i skutków zmian najczęściej mają osoby starsze, natomiast najmłodszy nielicznie nie potrafią ocenić ani sensowności, ani skutków przemian (w szczególności dotyczy to osób urodzonych już w wolnej Polsce).

¹⁰ Karol Marks, „Przyczynek do krytyki ekonomii politycznej”, 1859.

Większość Polaków nigdy nie zwątpiła w sens transformacji ustrojowej. Po 10 latach od jej rozpoczęcia byliśmy do niej znacznie bardziej przekonani niż Czesi i Węgrzy. Podsumowując wyniki ostatniego badania można powiedzieć, że – zdaniem Polaków – w trakcie transformacji było ciężko, życie nam się w jej efekcie za bardzo nie poprawiło, nie wszystko nam się udało, ale mimo to warto było zmienić ustrój.

Opracowała
Barbara BADORA

A N E K S

Tabela 1

		Czy z perspektywy czasu może Pan(i) powiedzieć, że warto czy też nie warto było w 1989 roku, zmieniać w Polsce ustrój?			Liczba osób
		Warto	Nie warto	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		59	25	16	1098
Płeć	Mężczyźni	63	26	12	531
	Kobiety	56	25	20	566
Wiek	18-24 lata	46	22	32	129
	25-34	60	17	23	223
	35-44	66	20	14	187
	45-54	66	30	4	180
	55-64	60	33	7	190
	65 lat i więcej	54	29	17	189
Miejsce zamieszkania	Wieś	51	27	22	433
	Miasto do 20 tys.	59	27	14	164
	20-100 tys.	65	27	9	210
	101-500 tys.	63	21	16	177
	501 tys. i więcej mieszk.	76	16	8	114
Wykształcenie	Podstawowe	38	39	23	237
	Zasadnicze zawodowe	51	30	19	276
	Średnie	66	22	12	369
	Wyższe	82	8	10	216
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	85	10	5	114
	Średni personel, technicy	75	17	8	42
	Pracownicy adm.-biurowi	80	14	6	64
	Pracownicy usług	65	25	9	86
	Robotnicy wykwalifikowani	57	23	20	129
	Robotnicy niewykwalifik.	41	38	21	63
	Rolnicy	45	34	21	56
Pracujący na własny rach.	71	10	19	41	
Bierni zawodowo	Renciści	42	39	19	72
	Emeryci	57	28	14	215
	Uczniowie i studenci	56	16	28	73
	Bezrobotni	42	41	17	82
	Gospodynie domowe i inni	53	25	22	61
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	70	17	13	168
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	72	18	10	77
	sekt. pryw. poza rolnict.	67	20	13	274
	prywatnym gosp. rolnym	47	33	20	59
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	37	41	22	159
	501-750	60	27	13	117
	751-1000	57	28	15	145
	1001-1500	70	23	7	165
	Powyżej 1500 zł	78	14	9	211
Ocena własnych war. mater.	Złe	47	37	16	153
	Średnie	55	29	16	509
	Dobre	68	16	16	436
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	61	20	20	64
	Raz w tygodniu	63	23	13	516
	1-2 razy w miesiącu	54	28	18	166
	Kilka razy w roku	53	28	19	223
	W ogóle nie uczestniczy	61	25	14	128
Poglądy polityczne	Lewica	62	31	7	195
	Centrum	58	26	16	381
	Prawica	76	18	7	258
	Trudno powiedzieć	43	27	30	263

Tabela 2

		Czy zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku '89 przyniosły ludziom więcej korzyści czy strat?				Liczba osób
		Więcej korzyści niż strat	Tyle samo korzyści, co strat	Więcej strat niż korzyści	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	
Ogółem		37	25	28	10	1099
Płeć	Mężczyźni	39	25	28	9	531
	Kobiety	35	25	28	12	567
Wiek	18-24 lata	32	16	26	26	128
	25-34	39	29	19	13	223
	35-44	47	25	21	6	187
	45-54	43	23	31	3	181
	55-64	28	31	35	7	190
	65 lat i więcej	30	25	35	10	189
Miejsce zamieszkania	Wieś	31	25	31	13	434
	Miasto do 20 tys.	37	29	25	9	163
	20-100 tys.	40	25	30	5	210
	101-500 tys.	36	28	26	10	177
	501 tys. i więcej mieszk.	53	19	17	11	116
Wykształcenie	Podstawowe	21	20	43	15	237
	Zasadnicze zawodowe	26	28	34	11	276
	Średnie	42	27	24	8	369
	Wyższe	59	25	9	7	216
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	65	23	8	3	114
	Średni personel, technicy	59	23	12	5	42
	Pracownicy adm.-biurowi	49	25	22	4	64
	Pracownicy usług	36	26	26	12	86
	Robotnicy wykwalifikowani	33	26	29	12	129
	Robotnicy niewykwalifik.	25	31	37	7	63
	Rolnicy	25	34	30	11	56
Pracujący na własny rach.	51	22	13	14	41	
Bierni zawodowo	Renciści	18	28	45	9	72
	Emeryci	32	26	33	9	215
	Uczniowie i studenci	42	14	19	25	72
	Bezrobotni	24	15	47	13	84
	Gospodynie domowe i inni	26	41	23	10	61
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	46	23	24	7	168
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	48	26	18	8	78
	sekt. pryw. poza rolnict.	45	26	19	10	274
	prywatnym gosp. rolnym	29	37	25	9	59
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	23	27	39	11	159
	501-750	32	33	24	11	117
	751-1000	34	27	30	8	146
	1001-1500	41	25	26	8	165
	Powyżej 1500 zł	56	20	19	5	210
Ocena własnych war. mater.	Złe	27	26	41	7	154
	Średnie	31	28	30	11	508
	Dobre	47	22	21	11	436
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	33	19	35	14	64
	Raz w tygodniu	39	27	26	7	516
	1-2 razy w miesiącu	32	30	29	9	166
	Kilka razy w roku	33	21	30	16	222
	W ogóle nie uczestniczy	39	22	27	12	130
Poglądy polityczne	Lewica	41	25	30	5	195
	Centrum	36	30	26	8	380
	Prawica	50	23	22	5	259
	Trudno powiedzieć	22	22	34	21	265

Tabela 3

		Słyszy się różne opinie o skutkach zmian w naszym kraju. Gdyby Pan(i) miał(a) określić sytuację swoją i swojej rodziny, to czy zaliczył(a)by Pan(i) siebie:				Liczba osób
		do tych, którzy zyskali na zmianach	do tych, którzy stracili na zmianach	do tych, którzy ani nie zyskali, ani nie stracili	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	
Ogółem		23	18	52	8	1098
Płeć	Mężczyźni	24	19	51	6	532
	Kobiety	21	17	53	9	566
Wiek	18-24 lata	18	15	47	20	130
	25-34	26	13	54	8	222
	35-44	33	14	47	5	187
	45-54	28	25	41	6	181
	55-64	15	23	59	2	189
	65 lat i więcej	14	16	61	9	189
Miejsce zamieszkania	Wieś	17	15	59	9	432
	Miasto do 20 tys.	23	18	52	7	164
	20-100 tys.	27	18	47	8	209
	101-500 tys.	22	26	47	4	177
	501 tys. i więcej mieszk.	36	15	40	9	116
Wykształcenie	Podstawowe	14	21	55	10	238
	Zasadnicze zawodowe	12	24	58	5	276
	Średnie	24	18	50	8	369
	Wyższe	42	6	44	8	216
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	51	3	39	8	114
	Średni personel, technicy	52	13	29	5	42
	Pracownicy adm.-biurowi	31	24	45		64
	Pracownicy usług	20	18	53	9	86
	Robotnicy wykwalifikowani	20	16	57	7	128
	Robotnicy niewykwalifik.	14	18	65	3	63
	Rolnicy	19	19	55	7	56
	Pracujący na własny rach.	41	4	51	5	41
Bierni zawodowo	Renciści	15	21	59	5	72
	Emeryci	13	17	63	8	215
	Uczniowie i studenci	25	10	45	20	73
	Bezrobotni	10	45	40	5	83
	Gospodynie domowe i inni	9	23	52	16	61
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	31	14	49	6	168
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	35	12	46	7	78
	sekt. prywat. poza rolnict.	32	13	49	6	272
	prywatnym gosp. rolnym	19	20	54	7	59
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	11	35	48	5	158
	501-750	20	17	56	7	117
	751-1000	20	17	52	11	146
	1001-1500	23	15	58	4	164
	Powyżej 1500 zł	37	11	47	5	211
Ocena własnych war. mater.	Złe	13	43	37	7	154
	Średnie	16	19	58	8	508
	Dobre	34	7	51	8	436
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	20	12	61	7	64
	Raz w tygodniu	22	15	55	8	514
	1-2 razy w miesiącu	21	18	53	7	166
	Kilka razy w roku	20	24	47	8	223
	W ogóle nie uczestniczy	31	21	41	7	130
Poglądy polityczne	Lewica	28	18	50	4	195
	Centrum	21	18	53	8	381
	Prawica	32	14	51	3	258
	Trudno powiedzieć	12	20	53	15	264

Tabela 4

		Czy patrząc z perspektywy czasu, może Pan(i) powiedzieć, że koszty związane z transformacją ustrojową w Polsce po roku 1989 okazały się w stosunku do uzyskanych rezultatów:				Liczba osób
		o wiele za duże	duże, ale warte poniesienia	niezbyt duże	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	
Ogółem		27	33	17	23	1098
Płeć	Mężczyźni	29	34	17	20	530
	Kobiety	25	31	17	26	567
Wiek	18-24 lata	13	31	18	39	130
	25-34	22	33	17	28	221
	35-44	21	39	17	22	187
	45-54	30	40	16	13	181
	55-64	39	27	20	14	190
	65 lat i więcej	34	25	15	26	188
Miejsce zamieszkania	Wieś	23	27	21	29	432
	Miasto do 20 tys.	28	35	16	21	164
	20-100 tys.	33	34	17	15	210
	101-500 tys.	31	34	14	21	175
	501 tys. i więcej mieszk.	23	45	10	22	116
Wykształcenie	Podstawowe	29	18	19	34	238
	Zasadnicze zawodowe	30	22	21	27	276
	Średnie	28	37	17	18	368
	Wyższe	21	54	10	15	216
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	20	55	10	15	114
	Średni personel, technicy	19	53	17	11	40
	Pracownicy adm.-biurowi	26	38	21	14	64
	Pracownicy usług	29	31	14	26	86
	Robotnicy wykwalifikowani	27	31	18	24	129
	Robotnicy niewykwalifik.	24	29	23	24	63
	Rolnicy	18	35	28	19	56
Pracujący na własny rach.	31	42	19	9	41	
Bierni zawodowo	Renciści	29	25	22	23	72
	Emeryci	34	25	18	23	214
	Uczniowie i studenci	11	32	15	42	73
	Bezrobotni	41	19	17	23	84
	Gospodynie domowe i inni	27	26	8	38	61
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	23	41	17	20	166
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	18	45	21	16	78
	sekt. pryw. poza rolnict.	28	38	14	19	274
	prywatnym gosp. rolnym	18	34	31	18	59
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	35	22	23	20	159
	501-750	31	28	19	22	117
	751-1000	34	22	17	27	145
	1001-1500	29	42	10	19	164
	Powyżej 1500 zł	23	47	14	16	211
Ocena własnych war. mater.	Złe	38	23	20	20	154
	Średnie	31	28	17	24	507
	Dobre	19	42	17	23	436
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	24	34	16	26	64
	Raz w tygodniu	25	37	18	20	515
	1-2 razy w miesiącu	29	28	17	26	166
	Kilka razy w roku	31	25	18	26	223
	W ogóle nie uczestniczy	28	33	14	25	129
Poglądy polityczne	Lewica	30	36	22	12	195
	Centrum	29	31	18	22	380
	Prawica	25	46	14	15	257
	Trudno powiedzieć	25	19	16	40	265

Tabela 5

		Czy sądzi Pan(i), że Polska i Polacy wykorzystali szansę, jaką dawały im przemiany ustrojowe po 1989 roku czy też nie?			Liczba osób
		Tak, wykorzystali na tyle, na ile było to możliwe	Nie, szanse te nie zostały wykorzystane w dostatecznym stopniu	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		27	59	14	1100
Płeć	Mężczyźni	27	63	10	533
	Kobiety	27	56	17	567
Wiek	18-24 lata	29	47	24	130
	25-34	30	54	16	223
	35-44	28	61	11	187
	45-54	30	66	4	181
	55-64	24	67	9	190
	65 lat i więcej	21	58	21	189
Miejsce zamieszkania	Wieś	24	58	18	434
	Miasto do 20 tys.	33	57	10	164
	20-100 tys.	26	64	11	210
	101-500 tys.	27	59	14	177
	501 tys. i więcej mieszk.	31	61	8	116
Wykształcenie	Podstawowe	24	51	25	239
	Zasadnicze zawodowe	23	62	15	276
	Średnie	29	62	10	369
	Wyższe	32	60	7	216
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	36	57	7	114
	Średni personel, technicy	37	58	6	42
	Pracownicy adm.-biurowi	33	60	7	64
	Pracownicy usług	27	55	18	86
	Robotnicy wykwalifikowani	29	59	11	129
	Robotnicy niewykwalifik.	28	52	20	63
	Rolnicy	27	60	13	56
Pracujący na własny rach.	19	75	7	41	
Bierni zawodowo	Renciści	22	65	14	72
	Emeryci	21	61	19	215
	Uczniowie i studenci	34	43	23	73
	Bezrobotni	19	73	8	84
	Gospodynie domowe i inni	27	58	15	61
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	27	64	9	168
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	35	55	10	78
	sekt. pryw. poza rolnict.	32	56	12	274
	prywatnym gosp. rolnym	25	64	11	59
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	28	61	11	159
	501-750	28	63	10	117
	751-1000	26	58	16	146
	1001-1500	32	54	14	165
	Powyżej 1500 zł	32	60	8	211
Ocena własnych war. mater.	Złe	18	69	14	154
	Średnie	23	64	13	510
	Dobre	35	51	14	436
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	21	67	13	64
	Raz w tygodniu	27	60	13	516
	1-2 razy w miesiącu	28	57	15	166
	Kilka razy w roku	23	60	17	223
	W ogóle nie uczestniczy	35	56	9	130
Poglądy polityczne	Lewica	32	59	10	195
	Centrum	29	61	10	381
	Prawica	29	63	9	259
	Trudno powiedzieć	19	54	27	265